

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

רכש דירה מקבל על הנייר - ובחווה לא עשה היתר עסקא

הנכס הוא גדול יותר וגם זה רווח שנוקף באופן יחסי למקדמה שנתן לפי ערך וחלק המקדמה שבכנס. אך נכלול כל זאת בתוך השאלה וננסה למצוא פתרון לרווח שיש לקונה בגין הקדמת המעות בעוד שאין לו נכס ביד, וגם דירה עדיין לא נמצאת, ואין די בהיתר עסקא רגיל, כי בהקדמת מעות צריך נוסח היתר עסקא שסכום ההתפשרות שלו יהיה הדבר הנקנה.

יש שרוצים לומר שיש לקונה חלק בקרקע, ובעצם נהיה שותף לפי ערך הכסף שנתן, וממילא אין כאן הלוואה. אלא שבדרך כלל בחוזים המקובלים בזמננו, נהוג לכתוב שהמוכר מתחייב למכור את הדירה והקונה מתחייב לקנות אותה, וגם אחר שחתמו על החווה נשאת הדירה בבעלותו של המוכר עד הזמן שכתבו בחווה. ולפי זה הכסף שהקדים הקונה לקבל עד שעת העברת הבעלות היא בגדר הקדמת מעות.

ועיין בברית יהודה (עיקרי דינים פ"ט ס"ו) שהסתפק מתי הוא זמן חלות הקנין, האם הדירה נקנית בכסף ועריכת זכרון דברים, או בעת עריכת החווה הרשמית, או במסירת החזקה [-מסירת המפתח], או בזמן הרישום בטאבו. והסיק שלענין ריבית על כל פנים נראה שבזמן מסירת החזקה הוא חיוב התשלום. והביא כעין זה משו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' שו). ולפי זה כל המעות שנתן קודם מסירת החזקה נחשבים להקדמת מעות, וכל המעות שנתן אחר מסירת החזקה נחשבים להמתנת מעות. אמנם עיקר הספק בזה הוא רק בדירה קיימת, כגון כשרוכש יש שניה, אך כשמדובר בקניין דירה שעדיין לא נבנתה, בזה בוודאי שיש כאן הקדמת מעות, וממילא יש חשש של פסיקה האסורה, שמחמת הקדמת המעות שומר המוכר על המחיר ואינו

אדם חתם על חווה של קניית דירה על הנייר בתשלומים עצמודים למדד ערך הבניה, ויוצא שבתשלומים המוקדמים יש בעיה של 'פסיקה' שבכלל שמקדים הקונה לשלם לפני שמקבל את הדירה בפועל הוא מרוויח שמשלם פחות, ובחווה לא היה 'היתר עסקא', והמוכר אינו מסכים לבטל את החווה ולעשות חווה חדש עם 'היתר עסקא'. האם הקונה מחויב לבטל את העסקא למרות שיקבל קנס של מאות אלפי שקלים, או שמספיק שהקונה יתחייב באופן חיצוני לשלם את עליית המדד גם על התשלומים המוקדמים?

תשובה:

לגבי הסיפא, ברור שיספיק שהקונה יתחייב באופן חיצוני לשלם, שהרי באופן שלוקח על עצמו את עליית המדד אין שום שאלה של ריבית על מה שהקדים מעות, מאחר ושילם את המחיר הסופי והמושלם כפי שעולה כעת. אבל זה כמוכר אינו פתרון לשאלת הריבית, יען שכל העניין להקדים מעות הוא כדי להרוויח שלא לשלם לפי המחיר של סוף הבניה, אלא כשווי של הזמן של תחילת הבניה. ולכן צריך למצוא את הפתרון לעניין הקדמת מעות נקדים ונאמר שמדובר בשאלה של ריבית דרבנן, משום שמדובר במכר ולא בהלוואה, וגם אין זה ריבית קצוצה, ולכן הדבר הראשון שיש לבדוק הוא בגוף החוזים אולי ניתן למצוא סיבה של היתר כגון דא. עוד יש לציין, שהשואל מבקש רק על הריבית שיש מצד ה"מדד", שאת הסכום הזה הרוויח הקונה במקדמה ששילם, אולם אליה דאמת יש כאן שאלה גם על הרווח של הנכס עצמו, שהרי לאור שיהיה בנוי מחירו בשוק ביד שניה יהיה גבוה יותר, וכל עוד שלא קיבל מפתח וחזקה בדירה, הרי שכבר כעת השווי של

המשך בעמ' ד'

הלכה למעשה

תשובות ממורינו הרב שליט"א

בעזרת הנשים פוטרת את הציבור מלומר תחנון בתפילה?
ת. הגעת כלה לעזרת הנשים אינה פוטרת את הציבור מליפול על פניהם!

נטילת ידים מהברז ללא ספל
בבין הזמנים נסענו עם הילדים לפארק גדול בשכונה מרוחקת והבאנו איתנו ארוחת ערב. כאשר רצינו ליטול ידיים לסעודה, גילינו כי

אמירת תחנון כשיש כלה בעזרת הנשים
אני מתפלל במניין קבוע בבית הכנסת השכונתי. לפני כמה ימים אחד המתפללים חיתן את ביתו בשעת טובה. היום לפני התפילה הוא סיפר שביתו והכלה הגיעה לעזרת הנשים, להתפלל שחיות בציבור. האם לימצאות הכלה

בקבוקי המים שלנו נשכחו בבית. מצאנו בפיתת הפארק כיור וברזים, אך ספל או כוס לא היו לנו. האם באפשרותנו ליטול ידיים ישירות מהברז? והאם אפשר לברך על נטילה כזו?

ת. אין ליטול ידיים מברז של זמנינו. באופן שהמים נאגרים בחביות או דודים על גג הבית, יש מקילים בשעת הדחק שיפתח ויסגור הברז בכל שפיכה ושפיכה, אך לא יברך על נטילת ידיים. וגדולי הפוסקים לא הקלו אף באופן זה?

המשך בעמ' ב'

מדרבנן יש להקל במקום ספק. אך פשוט שכל זה במים הבאים ממעיין, אבל בזמנינו שהמים באים מהתפלה ודינם כמים שאובים לכו"ע, אין לסמוך על זה, שהרי המנחת יצחק התיר זאת רק בצירוף דעת הזקן אהרן שהמים נקראים מחוברים למעיין בניצוק. 3 בשו"ת זקן אהרן (שם) כתב שמים אלו פסולים לנטילת ידיים, כיון שהכלי הגדול הקבוע בגג אינו נחשב לכלי. וכן כתב באור לציון (שם) שהכלי שמניחים על הגג אין עליו שם כלי כשהוא תלוש, כיון שיש בו נקבים לצורך חיבור הצינורות, ונמצא שאף אחר שקבעו אותו לגג ומחברים הצינורות אינו כלי וכדברי הרמ"א (שם פ"ט) שאין נוטלין ידיים בכלי שנתלו מחוץ לאופן זה. וכן דעת הגר"ש אורעראך (הליכות שלמה תפילה פ"ב דבר הלכה אות מ) והגר"ש אלישיב (אבני יספה ח"א סימן ל ענף ה) שאין ליטול ידיים באופן זה. אמנם בקצות השולחן (סי' לה סק"ט) היקל בזה,

כתב שמכל מקום יכול להניח את ידו על הארץ ובידו השניה לפתוח את הברז ואז יועיל לו מדין טבילה, כיון שקיימא לן 'ניצוק חיבור' ונמצא שהמים מחוברים לנהר או למעיין, וכמו שהביא המשנה ברורה (סי' טו) לענין משאבה השואבת מנהר. אך כתב שם שכל זה רק כאשר המים באים מנהר או מעיין. וראה בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' כ"א) שכתב להתיר לפי זה נטילה מברז בשעת הדחק, על ידי שיעשה הן נטילה שיפתח ויסגור הברז על כל יד, והן טבילה שיטבול ידיו בקרקעית הכיור נגד הקילוח הזורם מהברז, ובאופן זה נטל ידיו ממנו, שאם הצינור יש לו דין כלי הרי נטל ידיו ממנו ע"י פתיחת וסגירת הברז, ואם אין לו דין כלי הרי טבל הידיים במים המחוברים למעיין בניצוק [על ידי זרם המים מהברז שמקלח שם]. אך שוב כתב שיש לחוש שמה יש לצינור שם 'כלי' לענין טבילה שהמים היוצאים ממנו דינם כשואבים, אך לא לענין נטילה שיהיה מותר ליטול ממנו באמצעות פתיחת הברז, ומ"מ כתב להתיר בשעת הדחק ע"פ מה שכתב ה"ט"ו (שם סק"ט) שכיון שנטילת ידיים הוא

יד שפוחת וסוגר הברז יש כאן נטילה בכלי וע"י כח נותן, אך המים הנמצאים בברזים אינם מגיעים מכלי, ולכן אינם כשרים לנטילה ע"י פתיחת הברז וכמבואר ברמ"א (שם פ"ט) לענין אבנים שחיברו לכותל. ויש שרצו לומר שהצינורות עצמם המוליכים את המים אינם כשרים לנטילה כיון שהדרך הוא שקובעים את הצינור תחילה ככותל ורק אחרי כן מרכיבים את הברז, וכבר כתב הרמ"א שאם עשה בית קיבול לאבנים לאחר שקבעם ככותל אין זה נחשב כלי. אכן באופן שבתחילה יחברו את הברז לצינור ואחר כך יחברו את שניהם למערכת שבקיר, כתב שם ה"ח פמ"ו תשובה ב) שדינו לחקקו ולבסוף קבעו, שהרי היה עליו שם כלי בעודו תלוש, ובכ"ה כתב הרמ"א שאפשר ליטול בו את הידיים. ולכאורה חולק בזה על שו"ת זקן אהרן הנ"ל. והנה בשו"ת זקן אהרן (שם

משחק 'מקלות' בשבת

האם מותר לילדים לקחת מקלות לצורך משחק 'מקלות' בשבת?

ת. אם הילדים ייחדו מקלות מערב שבת לצורך המשחק, מותר. אולם אם לא הכינו אותם לפני שבת אסור לקחת חתיכות עץ מהרחוב לצורך המשחק, משום שהן 'מוקצה מחמת גופו'.⁵

הדחת כלי יהודי על ידי גוי בשבת

אצלנו בבית יש עוזרת נכריה, שבאה גם בשבת להדיח כלים ולעשות פעולות נחוצות נוספות. בשל האיסור של אמירה לנכרי ומעשה שבת עבור ישראל, לצורך הדחת הכלים אנחנו נותנים לה סקוטש מיוחד, ומותר לשימוש בשבת. בפועל הבחנו שכאשר להלכות קצת יותר דביק, העוזרת לוקחת את הסקוטש הרגיל, כדי להקל על עצמה את ההדחה. אמרנו לנפשנו שהיא עושה זאת כדי להקל על עצמה והתעלמנו מהעניין. השבוע לא היה לנו כלל סקוטש של שבת. האם באפשרותנו להסתמך על כך שהעוזרת יכולה לנקות את הכלים גם בידיים עם סבון, או שחובה עלינו להעמיד לה אפשרות הרגילה בין אנשי זמננו לניקוי באופן המותר?

ת. אם יכולה באיזו דרך לעשות את הפעולה בלי חילול שבת, והדרך שהיא מנקה נעשה רק כדי להקל עליה, הרי שאינה עושה זאת עבור ישראל.⁶

טבלת מטחנת בשר

רכשנו מטחנת בשר. היא הגיעה עם שלל סכינים, שמברגים אותם למקומם בתוך המטחנה לפי הצורך. הסכינים אינם שימושיים בפני עצמם, אלא רק כשהם

וכן בשול"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט) ובשול"ת ישיל עבדי (ח"ה אר"ח סי' טו) העלו להקל כשאין לו כלי אחר לנטילה.

4 פסק בשו"ע (סי' ס"א) שלנכורים מותר לרוץ אם מתענגים מזה. וכתב בשמירת שבת כהלכתה ש'מטעם זה מותר לילדים לשחק בכל המשחקים הכוללים ריצה וקפיצה או טיפוס על מיתקי עשויים ומתקני קפיצה וכדומה.

5 לענין קטן שייחד במחשבה, כתב הפמ"ג (סי' שש א"א סי' עב) שאינו מועיל לבטל מהחפץ שם

מוקצה, וכ"כ התוספת שבת (הקדמה לסימן שש).

אך לענין משה ייחוד של קטן, כתב התוספות שבת

שמועיל נחשב ייחוד, וכן גם כתב בפרי מגדים

שאם ישתקו בו מבעוד יום יש לומר שהוכן לכך, ובאג"ל טל (מלאת חוש"ט א סק"א, ד"ה ואין הקשות)

כתב דמחשבת קטן לגבי עצמו מועילה לגבי עצמו,

וכתב שעת החידושים (הקדמה לסימן שש).

אך ענין עשרה גרוב בעיני עשר הוי מוקצה לגבי עשיר

אף שאינו מוקצה לבלעו העני, והיינו שאותו חפץ

עצמו הוא מוקצה לאדם אחד ומותר בטלול אצל אחר,

אחר, ולפי זה הוא הדין לכאורה בכל מיני חפצים

חסרי ערך שילדים ייחודו למשחק בשבת שהיה

אסור לחדש אחר לטלול כיון שלגביה אין היה

חשוב כלל. אך החזון איש (אר"ח סי' מג ס"ב) חולק על

ה"ל וכתב: אם היא של עניים מותר לטלול אף

לעשיר, וכיון שעומדת לשימוש אדם לאו מוקצה

היא וכו', ודלא כ"טו' שחילק בין עשיר הדר בביתו

של עני שאין להדיח אלו שורש בגמרא אצל אחד

9 כמה סוגי סכינים יחבר אחד מהם ויטבול יחד עם המטחנה, ואת שאר הסכינים יטביל בנפרד. 8 וי"ד סי' רפ"ב (ב"ב) 'השוכר בית בחוזה לארץ והדר בפונדק בארץ ישראל פטור ממזוזה שלשים יום, והשוכר בית בארץ ישראל חייב במזוזה מיד משום ישבו ארץ ישראל', ובגדר החילוק בין שוכר בית לדר בפונדק כתב בשבט הלוי (ח"י סי' ע"ג) שם, משא"כ בשוכר בית שהבית נהיה שלו לזמן זה. ובמועדים ומזמנים (ח"ב סי' ע"ג) כתב שכן היה נראה לו גם כן לחלק בין שוכר בית לדר בפונדק, אך הציע את הדברים לפני הגר"ח מבריסק ולא הסכים לחילוק זה, ואולם לא הכריע לו מה גדר החילוק בין שוכר לדר בפונדק, ושוב כתב לחלק שבפונדק אין הדרך להשתקע זמן רב ולכן פטורו מנתנת מזוזה, אך אמר שבה ל' יום הרי שתקע בה וחייב לקבוע מזוזה, אבל בית הדרך הוא לזמן רב, ולכן מלכתחילה חייבו אותו. וכן כתב הגר"ח קנייבסקי בבבאור למסכת מזוזה (ח"ב סי' ק"ג) ולפי זה מנצא שכאשר שוכר צימר או חדר במלון, לכל הטעמים אינו חייב לקבוע מזוזה, שהרי אינו שוכר את גוף הבית אלא רק משלם עבור הרשות להשתמש בו כמה ימים, וכן אין הדרך לזמן רב. לפי זה, אין על המתארחים בצימר חובת מזוזה, אלא אם כן שוכר את הצימר לתקופה ממושכת של יותר מחודש ימים. ובוודאי באופן זה שיש מזוזה, אין חיוב לבדוק אותו. וראה מה שנתבאר בהרחבה בגיליון מכתלי בית ההוראה (ב) בדן חובת מזוזה בבית מלון ובדירות אירוח.

מוברגים למקומם במכשיר. האם אפשר לטבול את הסכינים בנפרד, או שצריך להבריג אותם ורק אז לטבול, למרות שלא ייכנסו מים במקום ההברגה?

ת. עדיף להרכיב את הסכין במטחנה וכן לטבול. ואם יש כמה סכינים ירכיב אחד מהם ויטבול כך, ואת שאר הסכינים יטבול בנפרד.⁷

חובת מזוזה בצימר שנשכר לנופש

נסענו לכמה ימים לצימר בצפון, למקום שנסענו אליו כבר כמה פעמים בעבר, וידענו שהוא שייך ליהודי ירא שמים. אחרי שהתמקמנו שמנו לב שהמזוזות במקום הוחלפו. הן היו נראות קטנות יותר, ושכנו בתוך בתי-מזוזה מעוצבים. כשהמנקה הגיע שאלנו אותו לפרש העניין והתברר שהבעלים התחלף. יצרנו קשר עם בעל הבית הנוכחי, והוא אמר שאינו יודע מהיכן המזוזות. מעצב הפנים השיג אותן יחד עם כל פריטי העיצוב החדשים בצימר. האם עלינו לבדוק את המזוזות?

ת. על אורחים בצימר אין חובת מזוזה, אלא אם כן שכרו את הצימר לתקופה של יותר מחודש ימים.⁸

האם נכד יכול לספר את הסבא

לאחרונה אני מגיע בסוף שבוע לבית הסבא והסבתא לעזור להם בקניות לשבת ולסייע במה שצריך. סבי היה רגיל להסתפר אצל ספר בשכונה ועתה הוא בקש ממני שאספר אותו ולמנוע ממנו את הטרחה ללכת לספר. אני יודע שאבא שלי לא רוצה שאספר אותו מחשש שמא אוריד לו דם, רציתי לשאול האם בסבא הדין שונה?

ת. מעיקר הדין לכן לספר את אביו - א.

7 זמן שהכל מחובר אין פסול חציצה מכך שהמים אינם נכנסים במקום ההברגה, וכדין מטה של פריקים שלכתחילה ראו לטבולה כדרך שימושה ואין בזה משום חציצה. והראשונים נחלקו האם אפשר להטבילה כשהיא מפורקת: דעת הרמב"ם (כלים פ"ז ה"ה) שאם טבלה כשהיא מפורקת אברים אברים טהורה. אולם דעת התוספות (סו"ה סי' טו, ד"ה מטה) שאין לטבולה אלא כשהיא שלימה או כשהיא מפורקת לגמרי בכל אבריה, אך אם חלק מאבריה מחוברים אינה טהורה. ועל פי זה כתב המחנה ציחק (ח"ב סי' ע"ג) שלכתחילה יש לטבול מטחנת בשר כשהסכינים מחוברים, שכיון שכתב הוא דרך שימושה אין זה חציצה. וראה בשול"ת צבי (י"ד סי' ק"ה) שכתב שאם הוציאה לטבולה אברים יש לפרק ממנה את כל החלקים והטבולה בנפרד. וכן מובא בשם הגר"ש אלישיב שיש לטבול את המטחנה כשהסכין מחובר אליה, ואם יש לה

יכול להיזהר שלא יוצא דם, אולם אם יש פצעים וכדומה, ויש חשש שיוציא דם אסור משום 'מכה אביו'.⁹ לגבי 'סבא' אין איסור זה, ולכן אם הסבא מבקש מהנכד לספרו, אפשר להקל.¹⁰

לבשל על כיריים אינדוקציה בשבת לערב במאכל חלבי

האם אפשר לבשל ירקות בסיר פרווה, על גבי כיריים אינדוקציה בשניים, על מנת להקרים אחר כך את הירקות בתוך מאכל חלבי?

ת. אם הכיריים נקיות לגמרי, אפשר לבשל על גביהם בסיר פרווה על מנת לערב את הירקות במאכל פרווה, כיון שהאוכל אינו נוגע בכיריים עצמם.¹¹

הפחתת שכר דירה עקב סתימה בבית הכסא

לקראת חג השבועות שכרתי דירה בירושלים למשך מספר ימים, מערב יום טוב ועד לאחר השבת שלאחריו. כבר בלילה הראשון לשהותנו בדירה אירעה סתימה בבית הכסא, באופן שלא ניתן היה להשתמש בו כלל במשך כל תקופת השכירות. לאחר מעשה התברר כי מדובר בתקלה שאירעה במקום גם בעבר מספר פעמים, ואף בעל הדירה הודה שהסתימה חוזרת מעת לעת, אם כי לדבריו לא ידע מראש שהיא עתידה להתרחש דווקא בעת שהותנו בדירה. האם בניסיונות אלו אני זכאי לדרוש הפחתה מדמי השכירות, מאחר שדירה שאין בה אפשרות שימוש בבית הכסא שווה בוודאי פחות מדירה תקינה?

ת. השוכר אינו חייב לשלם את המחיר המלא, ויתפשרו על הסכום.¹²

9 יציא מפי רבינו בעל תרומת הדשן דתורתו בפניו כולא יומא, וכל דבריו נקבעו תמיד להלכה בשול"ע אף ואנא נאמר אם קבלה הוא נקבל, אבל מכל מקום נהגו עולם היתר בזה.

10 ראה בשול"ת תורה לשמה (סי' רס"ה) שדן אם יכול הנכד להקזיז דם לאבי אביו או להוציא לו קוף

מבשרו ויצא ממנו דם, וכתב להתיר משום שיש

אבי אביו בכלל אביו לענין זה, והוכיח כן מהגמרא

במסכת מכות (ב"ב) שכן בנו של רוצח [שהרג את בן]

נעשה לו גואל הדם להרוג את זקנו שהוא רוצח

אביו, ופירש רש"י (י"ה א"א) בן בנו של רוצח ואינו

מוזר על כבודו. וכן פסק הרמב"ם (הלכות רוצח פ"א

ה"ג). עוד הוכיח מהתורת כהנים (פרשת קדושים) 'כי

יקלל אביו ולא אבי אביו אמו ולא אבי אמו, וכן פסק

הרמב"ם (הלכות מרים פ"ה ה"ה) המקלל אבי אביו ואבי

אמו, הרי זה מקלל אחד משאר הקהל שאינו חייב

מיטה, שהרי שאינו מוחזק בקללת אבי אביו ואבי אמו,

ולא אמרין בני בניו הרי הם כבנים לענין זה, והרי

הוא כשאר העם. וכן הוא הדין לענין גבי חבורה

אינו מוחזק על אבי אביו. ומה שאמרו (בבבא

בני בניו הרי הם כבנים זהו מדברי סופרים, והחיוב

כבבדו זקנו הוא רק מדרבנן, אך סיים לענין הקוח

דם 'והמחזיר תבוא עליו ברכה'. ובאמת כבר כתב כן

גם במאירי (סנהדרין פ"ה). דאף לשיטות שחייב כבבדו

דבריו עולה גם כן להתיר לספר את חבא, ולפי

חלקו אחים נכסי האב בגורל לעניין לבטל החלוקה

זלמן היה יהודי שזכה בב' שולחנות, ת"ח גדול מחד גיסא, ומאיך הוא לא טמן את ידיו בצלחת התיקונים שהביאו בכולל, ובחוש חריפותו שקידמה אותו הרבה בתורה, ביצע אי אלו עסקאות שהניבו לו מספר נכסים לא מבוטל. השנים עשו את שלהם ומיודענו ר' זלמן השיב נשמתו ליוצרה בשיבה טובה. שלושת בניו של זלמן רוצים לחלוק בנכסיו, וראו שניים מהם שלטובת השלום והאחה יעשו גורל על הנכסים, רק שאחיהם משולם מתגורר מעבר לים ועושה שליחות באוסטרליה וזה הזמן הוא מהעמוסים אצלו בקירוב רחוקים, וידעו שלא יענה להם בשום אופן בעניינים כספיים כשכולו אחוז ברוחניות ובידישקייט. האחים שרוצים לחלוק כדי למנוע כמה שיותר מחלוקות, החליטו לקחת ג' הדייטות ועשו בפניהם גורל גם על חלקו של משולם. רק שהוא הפתיע אותם, ולאחר הגורל אמר להם שרוצה לבטל את הגורל, כי הוא מעונין בדירתו של אביהם ומוכן הוא לשלם על הדירה חצי מיליון דולר יותר מהסכום שהם שמו את הדירה. לעומתו האחים טוענים שהגורל כבר נעשה ולמען השלום לא פותחים את הקלפים שנסגרו, כעת הם שואלים מה נעשה? תשובה: א. במסכת בבא בתרא ק"ו: מובא תניא ר' יוסי אומר האחין שחלקו כיוון שעלה הגורל לאחד מהם קנו כולם מ"ט אמר ר' אלעזר כתחילת ארץ ישראל מה תחילה בגורל אף כאן בגורל, שואלת הגמ' דא"כ יצטרכו גם קלפי ואורים ותומים, אמר רב אשי בההוא הנאה דקא צייתי להדיא גמרי ומקני להדי.

ב. ונחלקו הראשונים האם גורסים אלא אמר ר"א והוא בא לתרץ תירוץ חדש: או שמוסיף על ר' אלעזר, והנפק"מ דאם זה המשך ואין ב' תירוצים, יוצא שבההוא הנאה גמרי ומקני כמו בתחילת א"י שהיה אורים ותומים ולא יצטרכו גם להחזיק, אלא קנו לגמרי בעצם הגורל ולא ניתן יהיה לחזור בהם, וכך מבאר שם הרשב"ם. או שגורסים אלא והר"ז ב' תירוצים ובא רב אשי להשמיע שהסכימו לחלוקה אבל אין זה כתחילת א"י וממילא הוכרו החלקים, רק שיצטרכו לעשות גם קנין ואם לא עשו גם קנין יכולים לבטל החלוקה ולחזור בהם מהגורל וכך לומד הרא"ש.

ג. והנה בחו"מ סימן קע"ג סעיף ד' הובאו מח' בין המחבר והרמ"א, דלדעת המחבר כהרמב"ם שיש קנין בגורל ואין האחים יכולים לחזור בהם, והוא לא גורס אלא בגמרא שם, והרמ"א ס"ל כהרא"ש שגורסים שם בגמרא אלא, ממילא הגורל הוא רק לחלוקה בעלמא ולאחמ"כ צריכים גם להחזיק, ואם לא החזיקו יכולים הם לחזור בהם מהחלוקה - והעולה לגבינו שהאחים אם לא החזיקו לאחר הגורל לדעת הרא"ש נפסק בהרמ"א שיוכלו לבטל הגורל, אמנם לדעת הרמב"ם כפי שאוחז המחבר, לא יוכלו לבטל הגורל.

ד. ולעניין החזקה לדעת הרא"ש נפסק בסימן קנ"ז סעיף ב' שמשפיק שאחד יחזיק והר"ז ישפיע לכל האחים, רק בקניין של הילוכא ס"ל לרבינו יונה שמועיל כמו בשביל של כרמים, רק שצריכים כל האחים ללכת כאן כדי שיקנו.

ה. ובסימן קע"ד סעיף ה' מובא שאחים שבאו לחלוק ושמו החלקים ובאו להטיל גורל ובא אחד האחים ואומר שחלק אחד שווה לו יותר ומוכן לשלם עליו יותר, לדעת הטור יכול הוא לעכב מלחלוק ולדעת הרמב"ן והרא"ה והריטב"א הובאו במחבר כיש חולקים וסוברים שיעשו גורל. וטעמם שהגורל דין הוא והעילוי אינו דין ולכן קודם דין הגורל לעילוי, היוצא מזה שאם אחד האחים חפץ בעילוי של קרקע מסוימת ואחיו חולקים עליו ורוצים לעשות גורל לדעת הטור העילוי קודם, ולדעת הרמב"ן הרא"ה והריטב"א הגורל קודם.

ו. והנה בסימן קע"ה סעיף ב' מביא המחבר שאם אחר שחלק זה בפני שלשה שלא בפני אחיו בא אחיו ואומר שאותו החלק שווה בעיניו יותר ורוצה לשלם עילוי דמים ואינו חפץ בחלוקה שומעים לו לבטל החלוקה, ובש"ך נשאר בצ"ע למה לא הביאו דעת הרמב"ן בסימן קע"ד סעיף ה' שסובר שהגורל קודם לעילוי ונשאר בצ"ע.

והבאר היטב כתב לחלק שבסימן קע"ד האח היה בשעת השומא ובסימן קע"ה הוא לא היה בשעת השומא ולכן יכול לבטל החלוקה.

העולה מדבריהם - שלדעת הש"ך המח' בקע"ד היא גם במקרה שהאח לא היה בשעת הגורל ולדעת הבאה"ט אם האח לא היה בשעת הגורל לא יהיה מח' ולכו"ע יוכל לבטל הגורל ולקחת בעילוי.

המשך בעמ' ו'

שמיכה שנשאלה מגמ"ח וספק אם הוחזרה

לקראת ימי החג נזקקתי למספר שמיכות נוספות עבור האורחים שהתארחו בביתי, ולשם כך שאלתי מגמ"ח שלוש שמיכות. לאחר החג החזרתי את השמיכות לגמ"ח כדרכי, אולם כעת התעורר אצלי ספק: אני זוכר בוודאות שהחזרתי שתיים מהן, אך איני בטוח אם גם השמיכה השלישית הוחזרה או שמא נותרה ברשותי או אבדה. פניתי לביתי וחיפשתי היטב, אך לא מצאתי את השמיכה, ומאיך גם איני זוכר בוודאות שהחזרתי אותה לגמ"ח. האם מאחר שאני מסופק אם קיימתי את חובת ההשבה, עלי לשלם לגמ"ח את שווי השמיכה כדי לצאת ידי הספק, או שמא אין לחייבני בתשלום כל עוד אין ודאות שהשמיכה לא הוחזרה?

ת. פטור מלשלם. ואולם באופן שיש לו סיבה להסתפק אם החזיר את השמיכה, אף שבדיני אדם הוא פטור, יש לו חוב לצאת ידי שמים¹³.

שליח שקנה ואיבד את החפץ

טסתי לאירופה לנסיעה קצרה, וידיד התקשר אלי וביקש שאעשה לו טובה ואקנה לו מוצר מסוים יקר מאוד. נענית לו בשמחה וקניתי את המוצר מהכסף שלי כפי שביקש. בטיסה בחזור הייתי עם מזוודת טרולי קטנה אותה העליתי למטוס. לאחר הנחיתה בארץ כשבאתי לקחת את המזוודה לא מצאתי אותה, כנראה מישהו גנב אותה. האם החפץ שקניתי היה שייך מיד למשלח, ואם כן, האם אני חייב על הגניבה, או שמא אני פטור והוא חייב לי את הכסף שהוצאתי עבורו לקניית החפץ?

ת. א. כאשר קנה השליח את המוצר הוא נקנה מיד למשלח¹⁴. ב. לעניין חיוב השמירה שלו דינו כ'שומר חנם', וככל שבאמת לא הייתה פשיעה מצידו, הוא פטור על הגניבה¹⁵. ג. מעיקר הדין על השליח להישבע שבועה שלא פשע, ושבועה שהוציא עבור המשלח¹⁶, ואחר כך ישלם המשלח לשליח הוצאתו, אך לא נוהגים להשביע בזמן הזה¹⁷, ואם מאמינו ישלם לו כל הוצאתו.

ראשונים דאם התובע לא הוה ליה למידע חייב מדינא, אמנם לא קיימא לן כן להלכה. 14 כמבואר בשו"ע (ח"מ סי' קפג ס"ד) שלדלח שקנה למשלח אפילו במועתי אין השליח יכול לחזור בו ולזכות לעצמו. והטעם שאין בכך את החיסרון של אין דעת מקנה מטעם (ב"ק קכ) מי הודיעו לבעל החיטים שיקנה חטיף לבעל מעות, שכיון שהוא שליחו הרי שהוא נחשב בעל המעות כמבואר בגמרא (שם).

15 כדון שומר חנם שאינו חייב אלא אם פשע בשמירה. ונראה שאין לחייבו על כך שלא עשה ביטוח כבודה, שאין זה בכלל חיוב השמירה שלו ולא התחייב בכך. אך יתכן שיש אופנים שאם דרך העולם לעשות ביטוח יש לדון שאם לא עשה הרי זה גנדר פשיעה.

16 שבועת השומרים ככל שומר שחייב שבועה שלא פשע ושאינו ברשותו (סי' רצד ס"א). ושבועת השליח שקנה היא כמ"ש ברמ"א (סי' צא ס"ז): מי שהוציא הוצאות על נכס חבירו ברשות חבירו ותובעו הוצאות והנתבע צניז יודע (כמ"ש נשבע התובע ונטול, וה"ה בכל מידי דהאי ידע והאי לא ידע נשבע האי ידידע, אמנם בזמנינו ניתן להוכיח שאכן רכש עו חשבונות הקניה וכדומה.

17 מנהג בתי הדין לנכות שליש משבועת הנפטורין ושני שליש בשבועת הנוטלין, וראה בשו"ת אגרות משה (ח"מ ח"א סי' ט) שכתב: הנה אין אצלי ספרי רבותינו האחרונים לידע בברור מנהג דיינים לפשר אם יש חלוק בין שבועה דנפטר לשבועה דנטול, אבל כמדומני שנוהגין לפשר בניכוי שליש בעד שבועה בין נפטר בין נוטל, אבל כיון שאין לזה מקור גדול מגמרא ופוסקים הראשונים אין זה ענין מוחלט והכל לפי ראות עיני הדיין, כי לפעמים ניכר שאינו רוצה לישבע משום שהוא שקר ובוז צריך לפשר ליתן יותר, ולפעמים ניכר שהתובע מאמין להנתבע אך רוצה להטיל עליו שבועה משום שידוע שלא ישבע ויתרצה להתפטר, בזה יש לפשר ליתן פחות, לכן תלוי בעיני הדיין, אבל אם לא ניכר כלום כמדומני שנוהגין בניכוי שליש בעד שבועה בין נפטר בין נוטל. וראה מש"כ בצ"ץ אליעזר (ח"ח ס"ח א"ת ס"א) בשם שו"ת אבן יקר' (ח"א ח"מ סי' י) שביאר טעם התקנה לעשות פשרה על השבועה שישלם שליש בעד השבועה.

תקלה בדירה שלא באשמת המשכיר כמו שמצוי לפעמים קלקולים שונים במשך זמן השכירות, במקרים אלו יכול המשכיר לומר 'שליח' או 'גורל', כמו בשכר בהמה למשא וחלתה (ח"מ סי' ס"א), וזאת מאחר שהדבר אירע בזמן השכירות והנוקד אינו בגוף הדבר המשוכר רק בשימוש בו. אמנם המשכיר מחויב לתקן את הקלקולים אם הם מעשה אומן כמבואר בשו"ע (סי' שיד ס"א) וכפי המנהג. בנידון זה שהתקלה הייתה קיימת עוד קודם ומדי פעם אירעו סתמיות הרי זה כגומל במקרה, וכמו שכתב הנתיבות (שם ס"ק"א) דדוקא כשחלתה אחר שבאה לרשותו, אבל לכתחילה אינו יכול ליתן לו חמור חולה, וכמו שגם במוכר עולמית אין יכול ליתן לו חמור חולה שלא יתפרא לעולם, דודאי הוה מום במקרה, כך גם בשוכר לזמן דהוה כלוקח פירות לזמן, כשהבהמה חולה או נשחיתת בזמן ההוא הוה כגומל במקרה, רק כשנחלתה אחר שבאה לרשותו אומר לו מזלך גרם, כיון שאין האונס בא על גופה של בהמה רק על הפירות שליקח ממנו יכול לומר מזלך גרם. לכן הפסיקה בניהם בטלה וצריך לשלם לו כדמי נהנה כפי שיתפסרו על שווי השימוש בדירה ללא בית הכיסא.

13 בנידון שלפנינו הוא 'שמא ושמא באיני יודע אם פרעתין'. השו"ע (סי' עה ס"ח) הביא מחלוקת לענין איני יודע אם הלוייתי והתובע ספק, אם חייב לצאת ידי שמים, וכתב הש"ך (ס"ק"ה) בשם המהרש"ם (ח"מ סי' מ' דף קכ) בשם חכם אחד, דה"ה אם טען איני יודע אם פרעתין והשני ג"כ אינו יודע. והמהרש"ם כתב דבמלוה על פה א"צ לשלם ומכל מקום בבא לדעת ידי שמים חייב, והכריע הש"ך (ס"ק"ט) דפטור. אמנם טעם הפוסקים הוא מפני שכאשר התובע אינו יודע הרי זה טענה עליו שמאחר שהמלווה אינו יודע אין לחייב להתבע, וכמו שהביא מהירושלמי (ב"ק פ"ק ה"ג ג' ה"ג) דאיתא התם גזלתין כו' והלא אומר איני יודע, ר' ירמיה סבר מימר חייב למעמד לו מן הדין, ר' יוסי סבר מימר עוד היא לצאת ידי שמים. הוצאתי מן הכיס ונתת לי, והוא אומר איני יודע, רב הונא אמר אומרים לו את לית ידע אתה יודע, אכן בנידון זה שהתובע לא הוה ליה למידע אין טענה זו וא"כ יהיה חייב לצאת ידי שמים. וראה במשנה למלך (הל' ספלה פ"ה ה"א) בדעת כמה

מעלה אותו.

וּכְתַב בְּבְרִית יְהוּדָה (פכ"ד הערה יח ד"ה וזה) שְׂכִינֵן שֶׁהַדִּירוֹת הֵם בְּדֶרֶךְ כָּלֵל דְּבַר שְׂאִין לֹא שׁוּמָא וְשַׁעֲרֵי יְדוּעִים יֵשׁ לְהַתִּיר. וּבִתְנָאֵי שְׂאִין לֹא יִפְרֹשׁ שְׂמַחְמַת הַקְּדָמָת הַמַּעוֹת הוּא שׁוּמֵר לֹא עַל הַמַּחֲרִי, וּלְפִי זֶה אֲסוּר לְפָרֵט בְּשֹׁטֵר שְׂכִינֵן שֶׁהוּא מְקַדֵּם לֹא מַעוֹת לֹא יִקַּח מִמֶּנּוּ יוֹתֵר אִפְּ אִם יַעֲלֶה מִדַּד הַמַּחֲרִים אִם שִׁיחָה פִּיחֹת בְּכֶסֶף, אֲלֵא יִכְתּוּב סָתֵם שֶׁהַמַּחֲרִי הוּא סוֹפֵי וְאִינוּ נִתּוּן לְשִׁנּוּיִים מְכַל גּוֹרֵם שֶׁהוּא. אֲבָל בְּנִתְיֻבוֹת שְׁלוֹם (ס' קעה סעי' ד אות כב) כָּתַב שְׂאִין לְהַתִּיר מִטַּעַם שֶׁהוּא דְּבַר שְׂאִין שׁוּמְתוֹ יְדוּעָה לְעוֹלָם, שְׂאִין הִיתֵר זֶה קִיִּים אֲלֵא בְּדַבְרֵי שְׂאִינוֹ מִצּוֹי שִׁתִּיּוֹקֵר בְּאוֹפֵן שִׁיחָה נִיכֵר שֶׁהוּזִיל לֹא מַחְמַת הַקְּדָמָת הַמַּעוֹת, אֲבָל בְּמַחֲרֵי דִירוֹת שְׂמַצּוֹי שִׁתִּיּוֹקֵר הַמַּחֲרִים הִרְבֵּה, בְּאוֹפֵן שִׁיחָה נִיכֵר שֶׁמוּזִיל לֹא מַחְמַת הַקְּדָמָת הַמַּעוֹת, אִין לְהַתִּיר בּוֹה.

נִמְצָא שְׂבֹאוֹפֵן שְׂבִשְׁעַת הַקְּדָמָת הַמַּעוֹת הַדִּירָה לֹא קִיִּימָת, יֵשׁ בּוֹה אִיסוּר פְּסִיקָה וְצִרִיךְ לַעֲשׂוֹת עִמּוֹ הִיתֵר עֵיסְקָא.

הַהִיתָרִים שִׁישׁ לָנוּ לְחַפֵּשׂ אִם קָנָה בְּשֶׁלֶב מִסוּיִם שׁוֹתְפוֹת בְּקִרְקַע, אִם אִם שִׁלְמֵם בְּשֶׁלֶב מִסוּיִם שֶׁל הַבְּנִיָּה שִׁיחָה זֶה עַל חֶלֶק מִסוּיִם בְּבִנְיִין.

בְּשַׁעֲרֵי הַלְכָה רִיבִית (פכ"ג ס"ו) כָּתַב דֶּרֶךְ נּוֹסֶפֶת לְהַתִּיר שְׂכָאֶשֶׁר הַקְּרַקַּע עֵדִיין אִינָה בְּבַעֲלוֹת הַקְּבֵלָן, לְפָרֵט בַּחוּזָה אִם בְּנִסְפַח לְחוּזָה כִּמָּה הַקְּבֵלָן דּוֹרֵשׁ בְּעַד שְׂכָר טְרַחְתּוֹ בְּלִבָּד, מִשׁוּם שְׂמוּתָר לְהַקְדִּים וּלְשֶׁלֶם כֶּסֶף שֶׁהַקְּבֵלָן דּוֹרֵשׁ בְּעַד שְׂכָר טְרַחְתּוֹ, כְּמִבּוֹאֵר בְּשׁוּלְחַן עֵרוֹךְ (סִימֵן קַעוֹ סַעִיף ה) דֶּהֲשׁוֹכֵר אֶת הַפּוֹעֵל וְאָמַר לּוֹ עֲשֵׂה עִמִּי מְלָאכָה מַהִיּוֹם וְעַד זְמַן פְּלוּנִי בְּדִינֵר בְּיוֹם, מוֹתֵר, דְּכִיּוֹן שְׂמַתְחִיל לַעֲשׂוֹת עִמּוֹ מַעֲתָה אִינוּ נִרְאֶה כְּנוֹטֵל שְׂכָר מַעוֹתָיו שְׂמַקְדִּים לּוֹ. אִמְנֵם זֶהוּ הִיתֵר דְּחוּק

אם יש איסור לא תחנם בהקנאת הדירה לבנק

עכ"ם, וזה אסור מה"ת, שלפי דברינו אף אם הגוי לא יגור שמה, עצם בעלותו אסרה תורה והיינו גם בשותפות, וכל בעלי מניות שמשותפין עמהם גויים, לזכות בקרקע ארץ ישראל, נכנסו לחשש איסור תורה דלא תחנם.

ובהיתר עיסקא שהוצאתי לאור דקדקתי לציין שהיהודי העושה עסק עם הבנק נעשה שותף רק לעסקים שאין בהם חשש איסור, והיינו כגון איסורי שבת או לא תחנם וכדומה, אבל בהיתר עיסקא הרגיל אצל הבנקים (מלבד הנוסח המהודר בסודר לבנק פאג" באישור בד"ץ דעדה החרדית שנת תשד"מ) לא הוזכר שבעסקים שיש בהם איסור שבת או לא תחנם וכדומה מעיקרא לא משתתף, וצ"ל דס"ל דהשותף במניות אין דינו כשותף ממש, אבל ד"ז צריך הכרעת הפוסקים ולענין חמץ החמירו ואכמ"ל.

ובעצם לא רק בבנקים ישנה בעיה זו, רק חשש הזה קיים בנוגע לכל החברות הגדולות בארץ ורשומים בבורסה כגון או גם בחו"ל, ויש להם משלהם משרדים וקרקעות בארץ, וכשגוי קונה מהחברה מניות, מוכרים להם בזה זכות בקרקע ארץ ישראל, ועוברים באיסור תורה דלא תחנם, ולא מצאנו ידינו ורגלנו במסחר בבורסה בארץ, ורובא דרובא של החברות הגדולות רשומים בבורסה וקונים מניות שלהם בארץ ובחו"ל, וחלק ניכר מהקונים הם עכ"ם, אבל ענין זה של בעלות במניות צריך בירור יסודי ומקיף, ויש לומר שדוקא בחמץ דאסרינן בו גם גורם לממון מחמירין במניות. אמנם כפי ששמעתי גדר מניות וזכות בעלי מניות הם כפי שקובעים הממשלה, ובשנים האחרונות בארץ וגם בחו"ל הוסיפו בחוקי המדינות על זכות בעלי המניות והם כבעלים ממש, וכ"ז צריך עוד בירור יסודי ומקיף. עכ"ל. ומדבריו נראה שלא נתכוון לאסור, אלא העיר את העניין וכתב שהוא צריך בירור.

ובאמת שההיתר כאן הוא נדרש לא רק באופן שלקח הלוואה מהבנק ושעבד את דירתו, אלא החשש מצוי בכל יהודי שמחזיק במניה שכאשר היא נמכרת אין אפשרות לקבוע למי, ואם קנה

קצת, מאחר שמדובר בחברות שבכוונתם למכור דירות והתמחור שלהם אינו כשל שכר פועל, ולא שייך לומר בהם 'זלזולי בשכירות מי אסיר'.

להלכה:

לכתחילה וודאי ראוי להיזהר לחתום על שטר היתר עיסקא כדון, כמו כן אם שכח לעשות כן בזמן חתימת החוזה והמוכר מסכים לבטל את החוזה ולעשות חוזה חדש עם 'היתר עיסקא', יעשה כן. אולם בדיעבד שלא חתם על שטר היתר עיסקא ויש בביטול החוזה הפסד ממון, נראה שיוכל לסמוך על הברית יהודה שהקל בדירה מחמת שאין הריבית ניכרת, לגבי איסור דרבנן של קניה קודם שיצא השער. וגם בספר פרשת ריבית (הגר"א נידאם פרק ז הלכה כג, ובפרק ט הלכה א) הכריע כן בשעת הצורך.

גוי ויש לחברה שטח קנוי, קנוי לזמן, או אפילו רק מושכר, נמצא שמכר לגוי שטח בארץ ישראל, וממילא צריך לבאר הטעם שאין כאן האיסור בכה"ג.

ובפשטות נראה לומר שההיתר לדבר הוא כפי שסבורים רבים מפוסקי הדור, שמניה בחברה בע"מ היא זכות ממונית, אך אינה בעלות לגבי חשש איסורים שנעשים בחברה, ויש לומר שהוא הדין לגבי איסור לא תחנם, שאע"פ שיש לו זכות ממון בדירה, אינו מוגדר בשל המניה כבעל הדירה בשותפות עם היהודי.

ויתכן עוד שאפילו לסוברים שמניה היא שותפות בחברה ובגדר של בעלות, יתכן שמאחר ולמעשה אין לגוי שום חניה בקרקע רק מחמת מניה בודדת שיש לו, לפיכך אין בזה משום לא תחנם. ויש לבאר הטעם, שהרי בפועל הבנק לא יעביר, וגם אינו יכול להעביר, בשום צד את הדירה לגוי, וכל ההגדרה של השיעבוד שיש על הדירה הוא לצורך גטחון הכספים ולא לשם כל שיוכלו השותפים לגור בדירה עצמה, אלא לכל היותר יוציא הבנק את הדירה למכירה באופן של מכרז, ואז דמי הדירה יחזרו לבנק, נמצא גם לשיטת הסוברים שמניה משמעותה שותפות ובעלות, עדיין חלק השיעבוד שיש על דירה באופן שבו אין להם שום זכות להחליט לקחת את הדירה, אף לא למנהלי הבנק, דבר כזה עדיין אינו נחשב שנותנים לגוי חניה בארץ ישראל, גם לשיטת החזו"א שהאיסור הוא אפילו אם הגוי לא יגור.

ויש לחלק גם ממה שמצינו שיהודים שיש להם מניות בבנק ומלווים לבנק, שיש להם לערוך הסכם מיוחד עם הבנק שאין לו שותפות בעסקים שהבנק עושה, כדי שלא יכשלו בענייני חילולי שבת רח"ל ובאיסורים אחרים, מאחר והסכם זה הוא כדי שלא ירוויח מדבר איסור וכן שלא יהיה שותף לדבר עבירה. משא"כ לגבי הגוי שהוא שותף ברווחי הבנק, עדיין אין זה נחשב שנתנו לו חניה בקרקע.

כיום כשעושים היתר עיסקא סומכים רוב האברכים שהעסק שלהם הוא הדירה שברשותם, אותה הם מקנים לבנק תמורת ההלוואה של הבנק, ויש לעיין כיון שחלק מבעלי המניות בבנק הם גוים אם כן שמא יש בזה איסור לא תחנם בכך שמקנה להם חלק בדירה שלו? ואף שההקנאה היא על דעת שלא יגור שם הגוי, אלא יחזור היהודי ויקנה את הקרקע, עדיין שיטת החזו"א שהדבר אסור, ולכן אסר החזו"א לעשות את ה'היתר מכירה' בשביעית].

תשובה:

אכן נתעוררו כבר רבים בנושא זה, ובפרט לשיטת החזו"א (שביעית סימן כד) שכתב דברים ברורים וזה לשונו: ואין חילוק בין אם כבר יש לו להעכו"מ קרקע בארץ או לא דבכל בית ושדה שמוסר להם הרי הוא נותן חניה לעכו"מ בקרקע זה, ואף אם היה מקום להסתפק סתימת המשנה והגמרא והפוסקים מכרעת שאין חילוק. [ועי' ע"ז י"ד ב' הא דקל ביש מזבנינן כו' ומאי קושיא דלמא דאית לי' קרקע ועוד כי מזבן לו דקל אחד הלא אינו מושיבו בזה בארץ אלא קבלו חז"ל שכל קרקע שמוסר לו הרי הוא מחנהו בזה אבל בלא"ה אין כאן מקום להסתפק כלל וח"ו לנהוג קלות ראש בל"ת דאורייתא. עכ"ל. ושם בסק"ד: וכל שקונה הקרקע והיא שלו הרי עע"ז חונה על קרקע הארץ וגם לא נתנה תורה לשיעורין ובכל נכרי שמכר לו עובר בלאו אף על פי שלפי ראות עינינו אינו מתאחז בה. עכ"ל.

ובתשובות והנהגות (חלק ד סימן שי) כתב הגר"מ שטרנבוך שליט"א וזה לשונו: ואוסיף כאן הערה נחוצה, שלכאורה רובנו נכשלין באיסור תורה דלא תחנם, שהבנקים בארץ ישראל רשומים בבורסה, ובכל העולם יש שקונים מניות אלו כדי להרויח בהם ע"י שיעלה מחירם, ויש בין הקונים בארץ ובארצות תבל גם גויים, וחלק ניכר מהמניות נקנים ע"י עכו"ם, ומצוי מאד שיהודי לא משלם מה שלוה מהבנק, ומטעם הבנק גובין ממנו את קרקעותיו וש"יכים מעתה להבנק, והיינו בשותפות

זהירות בהלנת שכר שכיר גם כשהפועל מוחל

יוסף הוא מנהל מוסד גדול ומידי פעם נצרך לשכור שירות תיקונים וכדו' מבעלי מלאכה שונים, לרוב טרדתו הרבה פעמים כאשר פונים אליו בעלי מלאכה שישלם להם שכרם, מבקש הוא מהם האם מסכימים להמתין עד לתאריך קבוע בחודש שבו הוא מעביר תשלום לכל הספקים שנתנו שירות למוסד שבניהולו. האם נוהג הוא כהוגן כאשר דוחה אמנם בהסכמה את תשלומי שכרם של בעלי מלאכה והתורה אמרה לא תלין, או מכיון וזה נעשה בהסכמה הדבר מותר ללא חשש או צשריך להתנות לפני שביצעו את מלאכתם.

תשובה:

א. בשו"ע (סי' שלט ס"א) מצוה ליתן שכר שכיר בזמנו ואם אחר עובר בלאו בין בשכר אדם ובין בשכר כלים, ובשכירות קרקע הביא המחבר דעות החולקין, והקצה"ח (סק"א) וכן בשער המשפט (ה"ק א') החמירו גם בשכירות קרקע מחשש דאורייתא.

ב. בסעיף ט' הביא המחבר היתר בשכיר שעובד אצל בעה"ב שמכירו הפועל שאין דרכו להיות בידו מעות עד שיבוא יום השוק שאינו עובר הבעל הבית בבל תלין וכן אלו שאין דרכם לשלם עד שיחשבו עם הפועלים אין בל תלין. וכן באופן שלא תבעו השכיר או שתבעו ולא היו בידו מעות או שהמחהו אצל חנוני אין בל תלין.

ג. בפת"ש (סי' ק"ד) הביא בשם השער משפט (סי' ב') דבזוהר (פר' קדושים דף פ"ה ע"ב) מבואר דאף אם אומר לו הפועל יהא בידך והסכים להשהות שכרו אין לעכב השכירות תחת ידו, אם לא שהפועל כבר קיבל ממנו את שכרו והחזיר לו בחזרה, דבזוהר שם החמיר בהלנת שכר שכיר וכתב שמי שמעכב שכרו של עני, כאילו נוטל את נפשו של השכיר ובעונש זה הקב"ה יקטין את ימיו בעוה"ז ובעולם הבא. ומוסיף הזוהר שרב המנונא לאחר שעבד אצלו פועל היה אומר לו טול נפשך דאפקידת בדי, ולכן גם אם השכיר היה מסכים להשאיר השכר אצלו לא היה מסכים אלא אם כן היה נותן לשכיר שכרו ואח"כ היה לוהו ממנו.

והשער משפט הוכיח כדברי הזוהר גם מהמשנה בפרק המקבל (בבא מציעא ק"א) דכתוב שם לא תבעו אינו עובר עליו ומשמע דאיסורא איכא. כמו שמדייקת הגמ' לגבי לא תחסום שור בדישו (דף ז') דנכרי הדש בפרתו של ישראל אינו עובר אבל איסורא איכא.

וכן כתב השו"ע הרב (שאלה ושכירות י"ח) ואפילו אם העני מבקש שיהיה שכרו שמור אצל בעל הבית טוב לפרעו בתחילה בזמנו אם יכול ואח"כ יחזור ויקח ממנו בתורת פיקדון.

ובפת"ש בס"ק ח' כתב ובשו"ע של הגה"ח מהרש"ח כתב בשם האר"י הקדוש דאף אם אין לו מעות מ"מ מידת חסידות ללוות ולפרוע לשכיר בזמנו.

ובספר טעמי המצוות (פרשת קדושים) כתב בענין שכר שכיר היה מורי זל"ה נזהר דבר גוזמא והיה מתעכב מלהתפלל תפילת המנחה ולפעמים עד שקיעת החמה והיה משלח ומבקש מעות עד שישלם השכר ואומר איך אתפלל לפני ד' יתברך ובאה מצוה גדולה ולא אקיימנה ואיך אשא פני להתפלל.

ובטעם הדבר אין מועיל מחילה של השכיר בזה נראה דבל תלין הוי איסור לשמים חוץ מחיוב הממון שחייבים לפועל שעושה מלאכתו, ומוכח מהראשונים שכתבו דאיסור בל תלין שייך אף בפחות משהו פרוטה (הריטב"א והמאירי בב"מ שם) ואף דמבואר בגמ' בסנהדרין (נז.) דישאל בישאל לא עוברים על בל תגזול בפחות משהו פרוטה, נראה מזה דב-היסור לשמים זה אףכשאיסור בממון. וע"כ גם כשהפועל מוחל מחילתו היא על הממון ואין בכוחו למחול על איסור התורה דבל תלין (ודומה לאיסור ריבית דחוץ מהממון שבוה יש איסור תורה לשמים).

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"א. תצ"ט) כתב דהטעם דהמחילה אינה בלב שלם ומה ששותק זה לפי שאין לו ברירה וכתב דאף המשלם בשיק מאוחר עובר בלאו ועשה (כאשר יש לו אפשרות ליתן שיק מוזמן).

אמנם נראה דאין דברי הזוהר אמורים באופן שהפועל לא תובע שכרו דחיוב התורה אינה על הבעה"ב לטרוח ולשלם שכרו אלא אם יבוא לבקש שלא ילון פעולתו

וכן באופן שסיכמו מראש על תשלום שכר באיחור דבזה לא שייך הטעם דמפקיד נפשו בידי הבעה"ב.

העולה לדינא:

איסור שכר שכיר אינו בכל אופן שהפועל ידע מראש שישלם לו שכרו באיחור, או באופן שהפועל לא תבע.

כשהפועל חשב שיקבל שכרו ויש לבעה"ב כסף אסור לו לעכב את שכרו אמנם מדינא אין איסור כשתבעו ולא היו בידי מעות או כשהמחהו אצל אחר וכן כאשר מוחל. אבל לדברי הזוהר הקדוש וכן משמע מהמשנה יש מצוה ללוות כסף כדי לקיים מצות ביומו תתן שכרו ולדברי הזוהר לא מועילה מחילה של השכיר לעכב את שכרו (אלא אם כן התנו מראש).

ברכת שהחיינו על פדיון הבן על מי

מעשה בר' משה שזכה לקיים מצוות פדיון הבן והזמין את קרוב משפחתו הכהן המיוחס לפדות את בנו בחמשת שקלים המהודרים, קצת לפני כשניגש אליו הכהן בבקשתו שכשמברך ברכת שהחיינו שיוציאונו בברכה, תמה ר' משה שזכר את הגמרא בסוף פסחים שנפסק שאבי הבן מברך את שתי הברכות, גם על פדיון הבן וגם שהחיינו ולא הכהן וכך גם נפסק להלכה, ולמה הכהן מבקש ממנו להוציאו בברכת שהחיינו?

תשובה:

בכדי להבין את סברת הכהן יש לבאר ולהקדם את הגמרא סוף פסחים (קכ"א): שרב שמלאי איקלע לפדיון הבן ובעו מניה, פשיטא ברכת פדיון אבי הבן מברך, וברכת שהחיינו מי מברך כהן דקמטו הנאה מיניה או אבי הבן דקא עביד מצוה, ופסקינן דאבי הבן מברך שתיהם.

וכבר דנו בזה הראשונים והפוסקים שלכאורה שניהם צריכים לברך שהחיינו, האבא על המצוה כמו כל מצוה הבאה מזמין לזמן, והכהן על השמחה וההנאה המיוחדת שקיבל את החמשת סלעים וכמו שמצאנו במי שבנה בית חדש וקנה כלים חדשים.

וע"י ברש"י שביאר דבאמת היה פשיטא שלשניהם יש חיוב לברך והאיבעיא הוא רק למי עדיף לברך שהחיינו ויוציא את חברו, וכך גם ביאר החתם סופר (יו"ד רצ"ו וס"י רצ"ט) ששאלת הגמרא היא בעיקר על מי חל עיקר החיוב של שהחיינו ויוציא את השני (ועי"ע שו"ת הרשב"א ח"א שלי"ה)

ולפי זה כתב החת"ס שכשיש ספק בפדיון הבן, יאמר האב ברכת על פדיון הבן בלי שם ומלכות, וברכת שהחיינו בגלל שהאב לא יכול לברך, יברך הכהן ויוציא לאבי הבן בברכתו,

ויש לבאר - מה הצד שהכהן יברך שהחיינו בקבלת מעות, היכן מצאנו שמברכין על רווח ממוני? ועי' בפרי תואר (יו"ד כ"ח ס"ק ד') דראוי היה לברך גם על רווח ממוני ולמעשה לא תקנו לברך דא"א לדעת אם מומן זה לטובתו או לרעתו, שפעמים העושר שמור לבעליו לרעתו (עי' קהלת ה' י"ב) ופעמים לא משתמש כלל בממונו עי"ש,

ובצל"ח (פסחים קכ"א: ד"ה עוד) כתב שדווקא בכלים חשובים מברכין ולא על מעות והספק בגמרא שהכהן יברך בגלל שהכהן מסייע בהמצוה, והגמרא פוסקת שאבי הבן מברך.

וכתב הכת"ס (שו"ת יו"ד ס' קמ"ז) שדווקא דבר שעשוי לשימוש מברכין שהחיינו משא"כ מעות שמוציאם. ומפרש את האיבעיא שבפדיון הבן בגלל שהקב"ה זיכה לו את הסלעים זה חביב אצלו ומברך, ומבאר שם דהאיבעיא בגמרא על מי העיקר לברך שהחיינו אבל שתיהם צריכים לברך וכנ"ל, ומוסיף שם שאם נתן כלים חשובים להכהן במקום המעות פשיטא ליה להלכה שהכהן מברך ומוציא את האב בברכת שהחיינו,

ויש להביא את מה שכתב בפתח הדביר (או"ח רכ"ב א' א ס"ד) שחולק וסובר שיש לברך גם על קבלת מעות, כששמח בו, (וכמו בבגדים חשובים)

ועי' בפרי צדיק (אחרי פרשת בא, לפדיון הבן סוף ס"ק א') שמצינו שמברכין שהחיינו רק על כלים חדשים שנהנה מללובשם והיכן מצינו שיברך אדם על רווח כסף אפי' בהון רב (ומוסיף שהנהנה מעצמיות כסף המונח בארגו היא עכברא דשכיב אדינרי] ומבאר שם דברים נפלאים להסביר הספק, לדעתיה גם הכהן צריך לצאת בברכת שהחיינו, והטעם דכשהכהן לוקח את מעות הפדיון על ידי זה מופיע בבן אור תורה שבע"פ עי"ש, ואחרי שפודה מקבל הכהן את קדושת הבכור, ועל הנאת הנפש שהכהן מקבל - צריך לברך ולא על הנאת הממון, והספק בגמרא כנ"ל האם האבא או הכהן יברך ויוציא את חברו, ופסקינן כהילכתא בלא טעמא שעל האב לברך, ולדעתו גם הכהן צריך לצאת בברכת האב.

העולה לדינא:

אבי הבן מברך שתים, ברכת על פדיון הבן וברכת שהחיינו, ומן הראוי שהכהן יבקש ממנו להוציאו בברכת שהחיינו כדי לצאת השיטות הנ"ל שעל הנאת כסף יש לברך, וכן על הנאת הנפש שמקבל וכדברי הפרי צדיק הנ"ל.

החזקת כוס של ברכה ביד ימין כשמסייע מעט בשמאלו

הסעודה המפוארת התנהלה כפי התכנון. הסועדים נהנו מסעודת מצוה עשירה מכל הבחינות ונפנו לברך ברכת המזון, בחור בר המצוה הנרגש עמד הכן להתחיל בקריאה הראשונה בחייו: "רבותי, מיר וועלן בענטשען" כאשר אחד הנוכחים רמו לבחור לשמוט את ידו השמאלית מהכוס ולאחזה רק ביד ימין כפי המקובל, אך החתן דגן התגלה לעיני הנוכחים גם בזויתו המקורית משהו, כשהשיב בבטחון נמוץ למסמן: "מסייע אין בו ממש"? אביו של הבחור החווה לו בניד ראש לציית להוראה שקיבל והוא אכן החזיק ביד ימין בלבד, אך למחרת בבקר - ניגש אל אחד מתלמידי החכמים שפיארו את שכונתו ושטח בפניו את תמיהתו מדוע אסור לי לסייע בשמאל והרי "מסייע אין בו ממש"?

תשובה:

סוד דין הגבהת הכוס מבואר בגמרא (ברכות נא.) שם איתא: "נוטלו בשתי ידיו ונתנו בימין" ומסתפקת שם הגמרא: א"ר יוחנן ראשונים שאלו: "שמאל מהו שתייע לימין"? ומבואר שם שהראשונים לא פשטו את ספיקן עד שבא רב אשי מאחרוני האמוראים ואמר: "הואיל וראשונים אבעיא להו ולא אפשר להו אנן נעביד לחומרא! ואכן, כך נפסק להלכה בשלחן ערוך (סימן קפג סעיף ד): מקבלו בשתי ידיו, וכשמחיל לברך נוטלו בימינו, ולא יסייע בשמאל! ובטעם הדבר כתב שם בט"ז בשם אביו: "שהטעם דאין להחזיק בב' ידיו הוא משום שלא יהא נראה עליו כמשוי הימין עיקר שהיא חשובה יותר לכבוד הכוס" עד כאן לשונו.

והנה על דברי הגמרא הזו תמהו הרבה מהמפרשים דהרי כלל נקוט בידינו בכל התורה "מסייע אין בו ממש" וכמבואר בסוגיא במס' שבת (צג.) שם מובאת המשנה הכתובה לגבי עבודת הקרבנות ומצות קבלת הדם "קיבל בימין ושמאל מסייעתו כשר" הרי דאף לגבי מילי דאורייתא נקטינן דסיוע בעלמא כשר. ומדוע איפוא בנידון דידן מחמירין בדרבנן!?

א. המגן אברהם (סימן קפג סק"ו) הביא את דעת השבלי הלקט אשר כמוה פוסק הרמ"א שסובר שכל האיסור לסייע בשמאל הוא רק אם תופס בכוס ממש אך אם מניח את ידו השמאלית תחת ידו הימנית מותר! דמסייע אין בו ממש [ואילו הב"ח נוקט יותר לקולא שאפילו אם תופס בכוס כל שהימין תופסת את גובה הכוס ועיקרה והשמאל רק מלמטה מותר].

ב. החכם צבי בתשובותיו (סימן פב) גם עומד על סתירה זו מהחזקת הכוס למצות קבלה ומניח סוד גדול דכל הכלל דמסייע אין בו ממש הינו רק מדאורייתא אבל מדרבנן אסור ומה שהכשירו בקבלה כמסייע בשמאל זהו רק בדיעבד ומשום דלא רצו לפסול קדשים אבל בכל דוכתא אחרינא אסור מדרבנן.

ג. הט"ז (סימן קפג) כאשר נדרש לקושיא זו כותב כך: "ומה שהקשה הא מסייע אין בו ממש אין ממש בזה! דודאי במקום שיש איסור מלאכה שייך זה אבל כאן אסור בפירוש אף שאין בו ממש! עכ"ל. והנה הט"ז לא ביאר את החילוק ושמעתי מתלמיד חכם אחד לבאר דהט"ז הרי ביאר לפני כן את טעם האיסור לסייע משום שלא יהא נראה בעיניו כמשוי ולפי זה מובן היטב החילוק דבכל מקום דבעינן "ימין" הרי שמסייע אין בו ממש אבל כאן אין ענין "בימין" אלא הענין הוא איסור להחזיק בשתי ידים ובכהאי גוונא אפילו במסייע בעלמא מהני עליו כמשוי ואתי שפיר לאסור!

ד. בהגהות רא"מ הורביץ המודפסות בגמרא כתב בקיצור ובשורה אחת מילים אשר לכאורה נראות כחולקות על כל הפוסקים הללו דהנה התוספות בסוגיא שם ביארו את ספק הגמרא: "בכוסות גדולות מיירי, או בראש חדש שבת שחל להיות בשבת שהוא בחנוכה, או בנישואין, וצריך להאריך בברכת המזון" עד כאן לשונם. ועל זה כתב הרא"מ הורביץ "משום דבכל מקום דזה יכול וזה אינו יכול קי"ל דמסייע אין בו ממש" ומשמע מדבריו דברכת המזון רגילה ובכוס בינונית אין שום איסור לסייע בשמאל כיון דאז הוי "יכול" בימין וכל שיכול בימין לבדה אף שמסייע בשמאל מותר. ורק בברהמ"ל ארוכה וכדו' אז אינו יכול בימין וממש נעזר בשמאל ובהכי לא אמרינן דמסייע אין בו ממש כמבואר בסוגיא דשבת (צג.).

וזהו חידוש גדול לדינא דברכת המזון רגילה יכול ממש לסייע בשמאל כי מלבד מה שהוא חולק על הפוסקים הנ"ל ט"ז, מגן אברהם, חכם צבי [ואף במנחת חינוך מצוה קט"ו דן מהו החילוק בין קבלה לבהמ"ז ומסיק בצ"ע ואין למדין זה מזה] שהרי מוכח שכולם הבינו שאסור אף במסייע כזה דכוותיה שרינן במסכת שבת עוד מצינו בב"ח בהדיא להיפך שכך כתב (סימן קפג) על דברי התוספות הללו: "פירוש, ודאי לכתחילה פשיטא ליה שאין לסייע בשמאל אלא קמבעיא ליה בדיעבד אם ארע שבירך על כוס גדול וצריך סיוע וכדו' ואפ"ה אסיקנא אנן נעביד לחומרא ואסור לסייע אף על פי שצריך סיוע, והכי נקטינן" מוכח דסבירא ליה שכל שכן בבהמ"ז רגילה אסור לסייע.

יצויין שלהלכה מכריע המשנ"ב שם שלא להחזיק בשמאל אף תחת ידו דלא כהרמ"א הנ"ל דמתיר בשם השבלי הלקט אם לא לצורך.

העולה לדינא:

א. לכתחילה יש להחזיק הכוס רק ביד ימין ללא שום סיוע בשמאל.

ב. במקום הצורך מותר להניח ידו השמאלית תחת ידו הימנית לסייעה וכדעת הרמ"א.

ג. במקום שממש קל לו להחזיק ביד ימין דעת הגאון ר' אלעזר משה הורביץ זצ"ל להתיר דהוי זה יכול וזה אין יכול, אמנם נקטינן כדעת כל הפוסקים להחמיר בכל גוני.

ז. ולכאן דברי הבאה"ט קשים הם, דטעמו של הרמב"ן שהגורל דין והעילוי אינו דין, ולפי"ז למאי נפק"מ אם האח היה בשעת השומא או שלא היה, הרי בסופו של ענין הוא טוען טענה שאינה קבילה, וצריכים ביאור לדבריו.

ח. והנה בערוך השולחן סימן קע"ד סעיף י"א מחלק שאם האח היה בשעת השומא והסכים לשומא ורק אח"כ רוצה לשלם יותר, הוא לא יוכל לבטל כי הוא הסכים שהערך לדירה כמו שהעריכו אחיו ולא יוכל לשנות את דין הגורל, אמנם אם האח לא היה בשעת השומא והאחים שמו לבד ואח"כ הוא טוען שמוכן לשלם יותר, גם לרמב"ן הוא יוכל לבטל את החלוקה כי היה טעות בשומא, כי אם הוא היה בשעת השומא, היה מוכן לשלם יותר והיה מעלה את ערך הדירה, נמצא שהשווי האמיתי של הדירה זה כפי הערך שטוען וטענתם היא פחות משוויה של קרקע ולכן יכול לבטל החלוקה, ומסיים בערוך השולחן שלפי"ז יתיישב שאלת הש"ך בקע"ה ס"ק א' ולכא' זהו גם כוונתו של הבאר היטב והדברים מתיישבים.

ט. וכעין זה מצאנו גם בנתיבות סימן קע"א ס"ק ח' שהענין יכול לומר אגוד ואמכרנה לאחרים לכוי"ע, כי אם יש לו הצעה טובה יותר משל אחיו העשיר הרי"ז הופך את הצעתו לפחות משוויה שא"א לעשות גוד לא אגוד על פחות משוויה, וכן אצלנו כשהאחים עשו חלוקה עם שומא לא נכונה הרי"ז חלוקה בטעות ויכול האח לבטל החלוקה, אבל אם הוא היה ושתק הרי"ז כמו שהסכים אתם ואז הגורל דין והעילוי מעבר לשומא הנכונה אינו דין.

העולה לדינא:

היות ומשולם לא היה בשעת השומא - הוא יוכל לבטל הגורל, כיוון שהעילוי מעות שהוא מוכן להוסיף יבטל את השומא הקודמת, וטענתו טענה.

ומקור הדין - מהערוך השולחן והבאר היטב, וגם לדעת הש"ך הרי"ז כהרמב"ן הרא"ה והריטב"א, וכ"ש בעובדא דידן שהאחים לא החזיקו לאחור הגורל, שיוכלו לבטל השומא כהרא"ש שהרי"ז כהוכרו החלקים בלבד.

